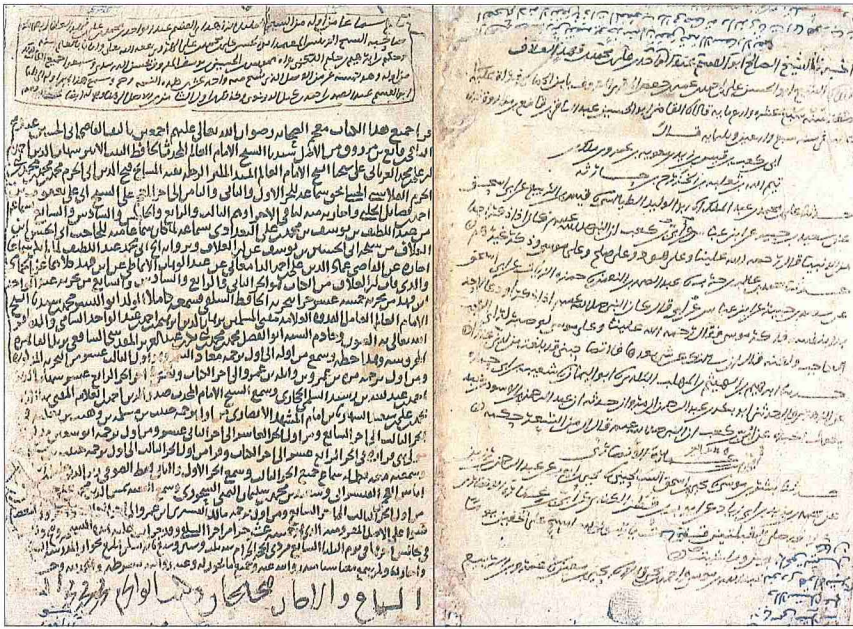

İbn Kâni'nin *Mu'cemü's-Şahâbe* adlı eserinden iki sayfa (Köprülü Ktp., nr. 452, vr. 1^a, 198^a)

dir. Hanefî mezhebine mensup olan İbn Kâni' bir ara kadılık yaptı ve ömrünün son iki yılında unutkanlığı sebebiyle bildiklerini karıştırır oldu. 7 Şevval 351 (8 Kasım 962) tarihinde Bağdat'ta vefat etti. 354 (965) yılında öldüğü de söylenmiştir. Kendisinden sekiz yaş küçük olan kardeşi Ahmed b. Kâni' de kadılık yapmış bir fıkıh âlimidir.

Eserleri. 1. *Mu'cemü's-Şahâbe*. Sahâbî olan veya sahâbî olduğu şüpheli görülen 1185 (1226) kişiye alfabetik sıraya göre yer verilen eser 2233 rivayet ihtiva etmekte olup bunların yaklaşık yarısı *Kütüb-i Sitte*'de bulunmayan sahih, hasen, zayıf ve çok zayıf hadis ve haberlerdir. İbn Fethûd el-Endelüsî (ö. 519/1125), eser üzerinde *el-İ'lâm ve't-ta'rif bimâ li'bn Kâni' fi Mu'cemihî mine'l-evhâm ve't-tašhîf* adıyla bir çalışma yapmıştır. *Mu'cemü's-Şahâbe*, Ebû Abdurrahman Salâh b. Sâlim el-Musarrâtî (I-III, Medine 1418/1997) ve Halil İbrahim Kutlay ile (ilk dokuz cilt) Hamdî ed-Demürdaş Muhammed tarafından yayımlanmıştır (I-XV, Mekke 1418/1998). 2. *el-Fevâ'id*. Öğrencisi İbn Şâzân el-Bağdâdî'nin rivayet ettiği eserin eksik bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Hadis, nr. 297, vr. 151^a-168^b). 3. *Cüz' min hadîsi Ebî 'Ubeyde Müccâ'a b. Zübeyr*. Tebeu't-tâbiîn muhaddislerinden Müccâa b. Zübeyr tara-

findan rivayet edilen elli bir hadisi ihtiva eden eserin bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de kayıtlıdır (Mecmua, nr. 35, vr. 68^a-74^a). 4. *Cüz' fi hîhîdîsü İbn Kâni' 'an şuyûhihi*. On altı hadisi ihtiva eden cüzün bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Mecmua, nr. 118, vr. 73^a-74^b). İbn Kâni'nin kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şunlardır: *es-Sünen 'an Ehli'l-beyt, Fezâ'ilü'l-Kur'an, Kitâbü'l-Vefeyât, Kitâbü'l-Târîh, Kitâbü Yevm ve leyli*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kâni', *Mu'cemü's-Şahâbe* (nşr. Ebû Abdurrahman Salâh b. Sâlim el-Musarrâtî), Medine 1418/1997, neşredenin girişi, I, 18-24; a.e. (nşr. Halil İbrahim Kutlay), Mekke 1418/1998, neşredenin girişi, I, 9-55; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, VI, 168; VII, 38; X, 379; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, Beyrut 1403/1983, s. 152; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, XI, 88-89; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, VII, 91; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XIV, 147-148; Zehebi, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XV, 526-527; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 532-533; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 883-884; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, III, 383-384; İbn Kutluboğa, *Tâcüt't-te-râcim*, s. 17; *Keşfü'z-zunûn*, I, 279; II, 1735, 1737; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaûd), IV, 270-271; Rûdânî, *Sîlatü'l-halef bi-meşvülî's-selef* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1408/1988, s. 159; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 279; Elbânî, *Maḥṭûṭât*, s. 92, 345; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 377-378; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 85, 150, 183, 229, 254, 282.

HALİL İBRAHİM KUTLAY

İBN KÂSİM el-ABBÂDÎ

(bk. ABBÂDÎ, İbn Kâsim).

İBN KÂSİM el-GAZZÎ

(İbn Kâsim el-Gazzî)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Kâsim b. Muhammed el-Gazzî el-Kâhîrî (ö. 918/1512)

Şâfiî fakihî,

Arap dil âlimi ve muhaddis.

Receb 859'da (Temmuz 1455) Gazze'de doğdu ve burada yetişti. İbnü'l-Garâbilî lakabıyla da bilinir. Kur'an yanında fıkıh, hadis, tefsir ve Arap edebiyatına dair bazı temel metinleri ezberledi. Receb 881'de (Kasım 1476) Kahire'ye gitti. Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, Bedreddin el-Mardînî, Şemseddin es-Sehâvî, Cemâleddin el-Kûrânî ve Alâeddin el-Hisnî başta olmak üzere birçok âlimden fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, kıraat, nahiv, aruz, mantık, ferâiz ve hesap dersleri aldı. Daha sonra Ezher'de ders verdi, Câmîu'l-Kal'a'da müderrislik ve hatiplik yaptı. Güzel sesi ve hitabetteki kabiliyetiyle halkın rağbetini kazandı. Hayatıyla ilgili kayda değer bilgi veren yegâne kaynak hocası Şehâvî'nin (ö. 902/1497) *ed-Dav'ü'l-lâmî* adlı eseridir. İbn İyâs'ın 6 Muharrem (24 Mart), Gazzî'nin 15 Muharrem 918 (2 Nisan 1512) tarihinde öldüğünü belirttikleri Kansu Gavri Camii imam-hatibi Şemseddin Muhammed el-Gazzî eş-Şâfiî, İbn Kâsim el-Gazzî olmalıdır. Nitekim Kâtib Çelebi de ölüm tarihini 918 (1512) olarak kaydetmektedir.

Eserleri. 1. *Fethü'l-karîbi'l-mücîb fî şerhi elfâzi't-Takrîb (el-Kavlü'l-muḥtâr fî şerhi Ğâyeti'l-iḥtişâr)*. Ebû Şücâ'nın fıkıha dair *Ğâyetü'l-iḥtişâr (et-Takrîb, el-Muḥtaşar)* adlı eserinin şerhidir. Müstakil olarak veya İbrahim b. Muhammed el-Birmâvî ve Bâcûrî'nin hâşiyeleriyle birlikte birçok defa basılan eser (Bulak 1271, 1285, 1298; Kahire 1278, 1279, 1281, 1285, 1287, 1289, 1301, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1319, 1326) Malayca'ya (Singapore 1310/1893) ve L. W. C. van den Berg tarafından Fransızca'ya (Leiden 1895) tercüme edilmiştir. Fransızca tercümedeki bazı hataları G. H. Bousquet, Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *Kitâbü't-Tenbih*'inin Fransızca çevirisinin ekinde tashih etmiştir (*Kitâb al-Tanbih ou le Livre de l'admonition*, Alger 1949, appendice: Corrections proposées aux traductions par v. d. Berg de textes

châfê'îtes). 2. *Hâşiye 'alâ Şerhi 'Akâ'id-n-Neseî (el-Kavlû'l-vefî li-Şerhi 'Akâ'id-n-Neseî)*. Necmeddin en-Neseî'nin meşhur akaid risâlesine Teftâzânî'nin yaptığı şerhin hâşiyesidir. 3. *Havâşî 'alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî*. Teftâzânî'nin anılan şerhine Hayâlî'nin yaptığı hâşiyenin hâşiyesi olup önceki eserle aynı kitap olması muhtemeldir. 4. *Hâşiye 'alâ Fethi'l-muğîş*. Zeynüddin el-İrâkî'nin hadis usulüne dair manzum eseri *el-Elfiyye*'ye yine kendisinin yaptığı *Fethu'l-muğîş* adlı şerhin hâşiyesidir. 5. *Hâşiye 'alâ Şerhi Sa'dî'd-dîn li'l-'İzzî fi't-taşrîf* (Nüzhetü'n-nâzır bi't-tarf fi'lmi's-sarî). İzzeddin ez-Zencânî'nin *el-'İzzî fi't-taşrîf*'ine Teftâzânî'nin yaptığı şerhin hâşiyesidir. 6. *Fethu'r-rabbî'l-melik li-Şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik*. 7. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Çârperdi li-Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*. 8. *Manzûme fi'd-dâl ve'z-zâl* (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Pertsch, I, 237; II, 216-217, 241; Hitti v.dğr., s. 467-468, 531; Brockelmann, GAL, I, 549; Suppl., I, 498, 525, 536, 612, 760; Selâhaddin el-Müneccid, s. 18).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Đaw'ü'l-lâmi'*, VIII, 286-287; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, IV, 253; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 80, 82; Keşfü'z-zunûn, II, 1140, 1146; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, III, 398; Pertsch, *Gotha*, I, 237; II, 216-217, 241; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1416-1417; Tebrîzî, *Reyhâne-tü'l-edeb*, VII, 147-148; P. K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of the Garret Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton 1938, s. 467-468, 531; İzzâhu'l-meknûn, II, 136, 169, 662; Brockelmann, GAL, I, 492, 549; Suppl., I, 498, 525, 536, 612, 677, 760; II, 440; A. S. Fulton – M. Lings, *Second Supplementary Catalogue of Arabic Printed Books in the British Museum*, London 1959, s. 108, 352, 521; M. Cemâleddin eş-Şurbâcî, *Ķā'ime bi-evâ'ili'l-maḥbû'āti'l-'Arabiyye-ti'l-maḥfûza bi-Đāri'l-kütüb*, Kahire 1383/1963, s. 162, 222; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 163-164; II, 204, 208-209; Esmâ el-Hımsî, *Fihrişü maḥtûḥâti Đāri'l-kütübî'z-Zāhiriyye: 'ulûmü'l-luḡati'l-'Arabiyye*, Dimaşk 1393/1973, s. 467; Âyide İbrâhim Nasîr, *el-Kütübü'l-'Arabiyye elletî nûşiret fi Mısr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1980, s. 54; Selâhaddin el-Müneccid, *el-Maḥtûḥâti'l-'Arabiyye fi Filistin*, Beyrut 1982, s. 18; M. Murâd ed-Debbâğ, *Bilâdünâ Filistin*, Amman 1405/1985, I/2, s. 73-74; Mu.F. IV, 155; J. Schacht, "İbn Kâsım al-Ghazzî", *EF* (İng.), III, 817; Mehdi Silmâsî, "İbn Kâsım Gazzî", *DMBİ*, IV, 435-436.

CENGİZ KALLEK

İBN KASÎ, Ebü'l-Kâsım

(أبو القاسم ابن قسي)

Ebü'l-Kâsım Ahmed b. Hüseyin
eş-Şilbî el-Mirtülî
(ö. 546/1151)Endülüs'teki
tasavvuf akımının temsilcilerinden,
Murâbıtlar aleyhindeki
"sevretü'l-mürîdîn" hareketinin lideri.

Mirtüle'de (Mertola) doğdu. İspanyol veya Roma asıllı mühtedi bir aileden geldiği kaydedilir. İbn Kasî diye tanınmasından hareketle Endülüs tarihinde önemli bir yeri bulunan mevâlî kabilesi Benî Kasî'ye mensup olduğu söylenebilir (İbn Sâhibüs-salât, s. 207). Gençlik yıllarında daha çok ticaretle uğraşan, zekâsı ve edebî kabiliyetiyle kısa zamanda çevresinin dikkatini çeken İbn Kasî, Endülüs'ün batı kısmında İbnü'l-Arif ve öğrencisi İbn Berrecân'ın etrafında gelişip güçlenen felsefi-bâtınî karakterli tasavvuf akımına ilgi duydu; bu sûfîlerin ders halkalarına katılarak tasavvuf ve tarikat kültürünü zenginleştirdi. Büyük ölçüde Mâlikî fakihlerinin baskısı yüzünden tasavvuf, felsefe ve kelâmıla meşgul olmanın menedildiği bir sırada felsefi-bâtınî ve tasavvufî mahiyetteki kitapları müridlerine okutan İbnü'l-Arif ve İbn Berrecân'ın, Murâbıt Hükümdarı Ali b. Yûsuf b. Taşfîn'in emriyle Merakeş'e getirtilerek hapsedilmeleri üzerine (Ad-das, *The Legacy of Muslim Spain*, s. 913, 919-920) İbn Kasî, Şilb'in (Silves) Cille köyünde bir ribât inşa ettirip hocalarının tasavvufî faaliyetini sürdürdü. Endülüs ulemâsınca sevilmeyen Gazzâlî'nin izinde olduğunu ileri sürerek yakılması için fetva çıkarılmış bulunan *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'i okutmaya başladı. Bu şekilde yönetimin katı uygulamalarından memnun olmayan kesimlerin sempatisini kazandı ve kısa süre içinde oldukça geniş bir mürid halkası oluşturmaya muvaffak oldu. İbnü'l-Kabile diye tanınan Muhammed b. Yahyâ ile birlikte Şilb'in ileri gelen ailelerinden ve aynı zamanda büyük bir kumandan olan Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ömer gibi kişiler de ona katıldı. Böylece "Mürîdîn" olarak anılan tasavvufî görünümlü bu topluluk Murâbıtlar aleyhindeki siyasî muhalefet hareketinin çekirdeğini oluşturdu.

İbn Kasî, kısa zamanda bütün İspanya'nın şeyhi ve millî önderi olarak görülmeye, hatta Mehdîliğinden söz edilmeye,

hakkında kerâmetler ve menkıbeler anlatılmaya başlandı. Ali b. Yûsuf'un ölümü üzerine devlet yönetiminde doğan boşluğu fırsat bilen İbn Kasî, elde ettiği mânevî otoriteye ve müridlerinin çokluğuna güvenerek bir ayaklanma başlattıysa da (537/1143) isyan Murâbıtlar tarafından hemen bastırıldı. Bunun önemsiz bir yenilgi olduğuna, yakında nihaî zafere ulaşacaklarına müridlerini inandırmaya çalışan İbn Kasî, buna rağmen bulunduğu ribâtta hayatını tehlikede gördüğü için Mirtüle'ye geçerek burada Cevze köyünde Benî Sünne diye anılan bir topluluğun arasında gizlenip müridlerini yönetmeye devam etti. Bu arada mensuplarından Muhammed b. Yahyâ'nın kumandasındaki güçler onun emriyle Mirtüle Kalesi'ni ele geçirdi. İbn Kasî bütün müridlerinin burada toplanmasını emredince Endülüs'ün çeşitli yörelerinde bulunan pek çok kişi Mirtüle'ye geldi. Ancak Murâbıt kumandanlarından Yahyâ b. Gâniye'nin çalışmaları sonucunda Yâbüre'de (Evora) İbn Vezîr, Şilb'de Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ömer b. Münzir adlı iki müridi İbn Kasî aleyhinde bir faaliyet başlattı. Bunun üzerine Mürîdîn hareketinin başarılı olabilmesi için Muvahhidler'in de desteğine ihtiyaç duyan İbn Kasî, o sırada Tilimsân'da bulunan Muvahhid Hükümdarı Abdülmü'min el-Kûmî'ye bir mektup yazarak kendisini desteklemesini istedi ve sağladığı kuvvetlerle kısa zamanda Tureyf ve Cezire-tülhadrâ'yı ele geçirerek Şilb'e kadar ulaştı. Burada kendisini emir ilân etti, adına para bastırdı. Fakat Muvahhidler'in işbirliği'ni ele geçirmesinden sonra onları tebrik amacıyla şehirden ayrılınca Şilb halkı kendisine isyan etti. Dönüşte bu ayaklanmayı bastırmak için Portekiz Kralı Alphonse Enrique'dan yardım istedi. Bu girişimi çok tehlikeli bir iş birliğinin başlangıcı olarak gören Şilbliler, bir gezi düzenleyerek oğlu Hüseyin'i şehir dışına çıkardıktan sonra İbn Kasî'yi öldürdüler (546/1151). Böylece Endülüs'te Mürîdîn hareketi ortadan kalkmış oldu. Villar gibi bazı çağdaş araştırmacılar, bu hareketi ırkî bir temele dayandırarak İspanyol asıllıların yabancılara karşı baş kaldırısı olarak değerlendiriyorsa da (İbrâhim el-Kâdirî Bûtışş, s. 164) bu telakki dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle isabetli görülmemiştir.

Daha önce Doğu İslâm dünyasında başlayan felsefi hareket Mâlikîler'in katı muhalefetine rağmen İbn Meserre, İbn Bâc-

İBN KASÎ

(bk. KASÎ).